

VJERSKI ŽIVOT BOŠNJAKA GATAČKOG SREZA DO POLOVINE 20. STOLJEĆA

Ferid DAUTOVIĆ

Studentski centar Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini

SAŽETAK: Rad tematizira pitanje vjerskog života Bošnjaka u Gatačkom srezu, probleme i poteškoće s kojima su se susretali tokom Prvog i Drugog svjetskog rata. Jedan od većih problema bilo je protjerivanje Bošnjaka muslimana s njihovih ognjišta, pljačka i paljevina džamija, mekteba i vakufskih dobara. Vjerski život je bio na rubu opstanka jer su svi vakufi bili uništeni, devastirani ili otuđeni, a Bošnjaci muslimani, njih oko sedam hiljada, osiromašeni. U radu smo predstavili džamije, imame, vjeroučitelje, kadiju, mutevelije vakufa, kao i pokušaj oživljavanja velikog vakufa Mehmedage Zvizdića kojim bi se stanje vjerskog života Bošnjaka unekoliko popravilo.

Ključne riječi: Gatački srez, vakufi, džamije, mektebi, imami, vjeroučitelji, mutevelije

Uvod

Krajem 2023. godine bili smo u Gacku¹ i sa Sadet-ef. Bilalićem, glavnim imamom, obišli gotovo sve njegove džemate i džamije. Bilo je to u sklopu projekta "Analiza kulturnog naslijeđa u vlasništvu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini", koji je vodio Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka. S ponosom mogu kazati da me je oduševio entuzijazam i misijski rad Sadet-ef. Bilalića, koji revnosno sa svojom suprugom vodi brigu o svakom živom Bošnjaku, kao i materijalnoj i nematerijalnoj kulturnoj baštini i zaostavštini Bošnjaka ovog kraja. Divio sam se njegovoj hrabrosti, kao i hrabrosti njegove supruge, volji za radom i spremnosti da budu svima na usluzi. Zgrada

Medžlisa i njegova kuća su mjesto susretanja Bošnjaka, mjesto brojnih aktivnosti. Zahvalan sam mu za taj lijepi sunčani dan koji je proveo s nama i koji nas je sa svojom suprugom ugostio u svom domu.² Bilo je to lijepo druženje i upoznavanje s historijom Gacka i stanjem Bošnjaka koji su nakon Prvog i Drugog svjetskog rata, a napose poslije Agresije na Bosnu i Hercegovinu, protjerani i raseljeni. Saznali smo da su neki džemati potpuno nestali. U nekima postoje samo obnovljene džamije i mezarja koja svjedoče da su tu nekada živjeli muslimani. Neki džemati postoje i egzistiraju s malim brojem Bošnjaka muslimana, a neki bez ijednog živog muslimana. Obnovljene džamije su prelijepe,

sa starim sjajem koji su imali prije rušenja. Popunjavaju se ljeti kada dolazi dijaspora ili prilikom džennaza kada se Bošnjaci u tabutima vraćaju u "svoju zemlju" i svoju domovinu. Nadamo se da će se stanje popravljati i da će se Bošnjaci sa svojim porodicama vraćati svojim domovima i džamijama.

Putovanje po Gacku bio je poticaj da se "zarovim" u Arhiv Gazi Husrev-begove biblioteke i djelimično Arhiv Bosne i Hercegovine te potražim arhivske dokumentima o Gacku, kako bi bar dio onog što se odnosi na Bošnjake i Islamsku zajednicu predstavio široj čitalačkoj populaciji, napose Gaćanima.

Pokušao sam ono što sam našao poredati po godinama kako bi

¹ Dr. Ferid Dautović i dr. hfz. Elvir Duranović u sklopu navedenog projekta Instituta obišli su: Stolac, Bileću, Trebinje i Gacko.

² Svim imamima na području RS koji predano rade i koji su posvećeni svojoj misiji Islamska zajednica treba dati priznanja za hrabrost i spremnost da

u jednom nenaklonjenom ambijentu svjedoče vjeru i vode brigu o Bošnjacima koji su se vratili na svoja ognjišta da žive.

tekst dobio svoj hronološki slijed i kako bi se mogao pratiti kontinuitet rada Islamske zajednice i njenih imama, kao i stanje Bošnjaka u Gatačkom srezu.

Vjerski život Bošnjaka Gatačkog sreza

Stanje Bošnjaka Gatačkog sreza krajem 19. i početkom 20. stoljeća na osnovu Arhiva Gazi Husrev-begove biblioteke možemo djelimično pratiti od 1899. godine. Dakle, najstariji dokument moderne historije Islamske zajednice do kojeg smo došli odnosi se na 1899. godinu, kada je Kotarska vakufska komisija Gacko uputila molbu Zemaljskom vakufskom ravnateljstvu (ZVR) u Sarajevu da pomognu djeci prvog razreda mektebi-ibtidaije, kojih je bilo 30. Od njih 30 koji pohađaju mektebi-ibtidaiju šesnaestero je bilo sasvim siromašno. U dopisu se navodi da oni ne mogu kupiti čak ni *Elifba sufaru*. Na upućenu molbu, Vakufsko ravnateljstvo je odgovorilo pozitivno, udovoljivši zahtjevu i tim povodom poslalo 30 sufara, od kojih je 16 besplatno.³

Jedno pismo upućeno Vakufsko-mearifskom saboru u Sarajevu od Kotarske vakufske komisije pokazatelj je teškog stanja u kome su se našli muslimani Gacka. Naime, oni obavještavaju da je Gatački srez s vakufskim dobrima jedan od najsiromašnijih srezova premda u njemu živi oko 7-000 muslimanskog življa. Oni navode da je Gatački srez nekada imao svoje hair-sahibije i velike vakufe koji su još samo u sjećanju i pripovijedanju među muslimanima, jer su ih zub vremena, stalna nesigurnost na tadanjoj granici, pljačka i paljevine dokrajčile.

Te i takve prilike kroz koje su prošli Bošnjaci dovele su do teškog i nepodnošljivog stanja, posebno u odgojno-obrazovnom pogledu. Vakufsko-mearifsko povjerenstvo u svom pismu navodi da na srezu trenutno

“nema nijednog mekteba, nema nikakve vakufske zgrade, koja bi se mogla upotrijebiti za mekteb,

za imamski ured, za povjerenstvo, za čitaonicu i drugo.”

Zahvaljujući takvom stanju, Gacko su napustili i vjeroučitelji tako da se vjerska naobrazba svela na najniži i na najmizerniji nivo jer su muslimani ostavljeni bez osnovne vjerske naobrazbe koja prijeti njihovoj asimilaciji i nestanku.

“Naobrazba je na najnižem, bolje reći, na najmizernijem stanju. Ko nije vidio šta znači i kako strašno izgleda kad ljudi nemaju ni temelj vjerske naobrazbe i kad im fale i najprimitivniji etički pojmovi, taj ne zna šta je bijeda i nevolja i dokle može tako stanje da dovede.”

To teško stanje prisililo je Gačane da vlastitim sredstvima i sredstvima Gačana iz Amerike osnuju društvo koje bi gradilo Muslimanski dom u Gacku, u kojem bi se smjestio mekteb, imamski ured, čitaonica, dvorana za zabave i vakufski ured koji bi bio vlasništvo vakufa Mehmedage Zvizdića.

“Te nažalost prilike, koje nagone rumenilo stida na lice svakog rodoljuba i pravog muslimana prisilili su nas pa smo osnovali naše društvo sa svrhom da sagradimo muslimanski dom u Gacku, u kom bi se smjestio mekteb, imamski ured, čitaonica, dvorana za zabave, vakufski ured i dr. Ovdješnji svijet je spreman da podrži ovu akciju koliko mu bude moguće, a obećali su neki naši sinovi, koji se nalaze u Americi, a imovinu su lijepu stekli, da će pomoći ovu akciju. Dom bi bio vlasništvo vakufa Mehmedage Zvizdića u Gacku, a stajao bi prema prvotnom projektu do 200.000-din.”

Podršku za navedeni projekat tražili su i od Vakufsko-mearifskog sabora, makar i simboličnu, kako bi neuki svijet vidio da nisu sami, da nisu pastorčad i da i o njima neko brine.

³ “Molba za pomoć”, ZVR-128-4488/1899, Arhiv GHB biblioteke.

⁴ “Vakufsko-mearifskom saboru u Sarajevu”, Arhiv GHB biblioteke.

⁵ “Sresko vakufsko povjerenstvo u Gacku, broj 41/31”, Vakufska direkcija u Sarajevu, na akt broj 380/32 od 19.II

“Zato se evo obraćamo visokom Saboru sa molbom da nam izađe u susret i dotira jednu sumu novca iz sredstava Centrale za gradnju ovoga Doma kako bi neuki svijet vidio da nijesmo pastorčad i da ima braće, koja se za nas brinu. Ta bi gesta imala i jaka moralna uticaja na svijet a dobro bi djelovala i na uspjeh same akcije.”⁴

Na akt broj 380/32 od 19. februara 1932. i broj 6679/31 u predmetu navodno sakupljenih priloga u Americi za gradnju Muslimanskog doma stoji:

“Godine 1929. u Gacku se osniše muslimansko društvo Budućnost u čijem je programu na prvom mjestu bilo podizanje i gradnja muslimanskog doma, gdje bi navodno uz čitaonicu i dućane bio i mekteb te bi društvo radi toga tražilo zemljište od vakufa za ovaj dom. U to vrijeme dolazi iz Amerike na viđenje naš iseljenik g. Dilić Arif koji navodno predaje svojoj braći Hamidu i Smaji Diliću iz Gračanice svotu od 10.000 din. za gradnju doma. Nakon kratkog boravka Arif se povraća u Ameriku, a njegov brat Hamid stupa u pregovore sa društvom Budućnost za zajedničku saradnju doma i stavlja po prilici sledeće svoje uslove:

1. Dom bi se imao praviti na haremu u Čaršiji (koji je u svoje vrijeme bio parcelisan i prodat) a stajao bi prema planu koji će dat Dilić oko 200-300.000 dinara.
2. U domu bi navodno bile prostorije za Podružnicu trgovačke (trebinjske) banke u Gacku čiji je predsjednik Dilić, zatim čitaonica, mekteb, stan za mualima...”⁵

Koliko nam je poznato, projekat izgradnje Muslimanskog doma u okviru vakufa Mehmedage Zvizdića nije realiziran.

1932. i broj 6679/31 u predmetu navodno sakupljenih priloga u Americi za gradnju Muslimanskog doma daje se donji izvještaj, čiji je sadržaj u glavnom uzet iz prepričavanja čaršije i pojedina koji su prilično u stvar upućeni. Arhiv GHB biblioteke.

Džamije u Gatačkom srezu

Na Gatačkom srezu, prema dokumentima iz 1930. godine, može se vidjeti da je bilo šest džamija i šest imama, vjeroučitelja. Džuma-namaz se klanjala na četiri mjesta.

1. Džamija u Gacku. Imam Hasan-ef. Fazlagić od 1901. mualim i vjeroučitelj u narodnoj osnovnoj školi u Gacku i Hedonićima. U džamiji je klanjao podne, ikindiju i džuma-namaz.
2. Džamija u Avtovcu. Imam Abdulah-ef. Kurtović, od 1907. sibjan-mualim i vjeroučitelj u narodnoj osnovnoj školi u Avtovcu. U džamiji klanja podne, ikindiju i džuma-namaz.
3. Džamija u Gračanici. Imam Ragib-ef. Hasanbegović, od 1888.⁶ U džamiji se klanjala džuma-namaz.
4. Džamija u Boraču. Imam Uzeir-ef. Delalić, od 1916. sibjan-mualim. U džamiji se klanjala džuma-namaz.
5. Džamija u Kuli Fazlagića. Imam Salih-ef. Dilberović, od 1888. sibjan-mualim i vjeroučitelj u narodnoj osnovnoj školi u Kuli Fazlagića.
6. Džamija u Ključu. Imam Zulfikar-ef. Šundović, od 1888. sibjan-mualim i vjeroučitelj u narodnoj osnovnoj školi u Stepenu.⁷

Imami i vjeroučitelji na području Gacka do polovine 20. stoljeća

Do Drugog svjetskog rata na području Gacka djelovali su i sljedeći imami i vjeroučitelji koji nisu spomenuti u spisku s džamijama:

Arif-ef. Sarić

Arif-ef. je bio imam i vjeroučitelj u Gacku do 1906. godine. To znamo na osnovu molbe koju je uputio Zemaljskom vakufskom ravnateljstvu da mu se pomogne s 30 K mjesečno stipendija za sina Aziza u Mostarskom vakufskom konviktu u školskoj 1905/6.⁸ Molbu je podržalo Kotarsko vakufsko povjerenstvo u Mostaru 27. juna 1906. godine i prosljedilo Vakufskom ravnateljstvu u Sarajevo.⁹ Arif-ef. je očito ostao vrlo kratko u mektebu, jer je brzo iste 1906. godine postavljen za gradonačelnika Gacka, a na molbu Vakufske komisije u Gacku na njegovo mjesto je postavljen Redžeb-ef. Dervišagić, svršnik Darul-mualimina.

“Vakufska komisija u Gacku izvjestila je da je Arif ef. Sarić, I mualim mektebi ibtidaije, postavljen za gradonačelnika, te na njegovo mjesto da je Zametica Osman ef. sa god. plaćom od 480 for. od strane mjesnog kotarskog ureda ponuđen, a za III mualima Hasan ef. Tanović za shodno pronađen. Kako je toj visokoj vladi poznato jeste svrha ustrojavanja reformiranih mektebi ibtidaija da se što uspješnije postigne napredak vjeronauke i da se potpuni red u upravi mekteba dovede. Obzirom da Osman ef. Zametica nije svršio novi usul predavanja niti je potrebitu nauku u ovdašnjem Darul-mualiminu učio da se osposobi za I mualima mek. ibtidaije potom njegovo imenovanje za I mualima ne bi odgovaralo potpisnoj svrhi. Dakle, predlaže se na mjesto I mualima svršeni učenik u obdašnjem Darul-mualiminu Redžeb ef. H. Dervišagić iz Nevesinja postavi i da se istom došadanja plaća od Arif ef, Sarića

koji je iz Zemaljske sredstava od 300 for. podari. Sa ovakvim rješenjem postigao bi se željeni napredak vjeronauke u rečenoj mektebi ibtidaiji za što molimo Zemaljsko vak. Ravnateljstvo da usvoji ovaj prijedlog.”¹⁰

Osman-ef. Zametica

Čini se ipak da je umjesto Redžeb-ef. na mjesto prvog mualima i upravitelja mektebi-ibtidaije u Gacku te 1906. godine postavljen Osman-ef. Zametica.¹¹ Naime, Kotarsko vakufsko povjerenstvo uputilo je izvještaj Vakufskom ravnateljstvu u Sarajevu o školovanju u mektebi-ibtidaiji u Gacku početkom 1906. godine, u kojem stoji:

“Mekteb je na glavnoj ulici sa 30 dječaka i 34 djevojčice ukupno 64 više za pet od prošle godine. U I razred upisano 39, u II 15 i III 10. U Gacku 9. novembra 1906. Upravnik mektebi ibtidaije Osman ef. Zametica.”¹²

Osman-ef. nije bio dobrog zdravlja pa je tokom 1916. godine sedam mjeseci ležao u postelji, a nakon toga opet moli da se još pet mjeseci oslobodi obaveza u mektebu i predlaže ko bi ga mogao zamijeniti, bojeći se očito da ne bi postavili nekog drugog mjesto njega.

“Budući da sam od bubrežne bolesti ležao 7 mjeseci te sam iznemogao a još posve izdravio nisam zato najponiznije molim za dopust od 1. avgusta do 31 decembra 1916. U vjeroučiteljskoj službi će me zastupati Ragib ef. Hasanbegović, vjeroučitelj iz Nadinića (Gacko), a u mektebi ibtidaiji II mualim Hasan ef. Tanović te mislim da neće biti potrebno da slavni naslov šalje nikog mjesto mene. Zametica Osman v. r.”¹³

⁶ “Napominje se da je imam džamije u Gračanici Hasanbegović Ragib prestao vršiti dužnost sibjan mualima već od dulje vremena s razlogom što za to nema nikakva honorara, i vjeroučiteljsku dužnost, koju je vršio od 1894, prestao je svojevrijedno vršiti u god. 1929. iz istih razloga.” Gacko, dne 9. oktobra 1930, Arhiv GHB biblioteke.

⁷ “Sresko vakufsko mearifsko povjerenstvo u Gacku, broj: 111/30, Gacko, 9. septembra 1930”, Arhiv GHB biblioteke.

⁸ ZVR-271-2711/1906, Arhiv GHB biblioteke.

⁹ “Molba Zemaljskom vakufskom ravnateljstvu u Sarajevu, broj 411/1906”, ZVR-271-2711/1906, Arhiv GHB biblioteke.

¹⁰ “Dopis broj 3136, Sarajevo 30.8.1896.

Pismo, Vakufska komisija u Gacku predlaže Zem. Vak. Ravnatelj. Za BiH”, ZVR-38-3136/1896, Arhiv GHB biblioteke.

¹¹ ZVR-271-3936/1906, Arhiv GHB biblioteke.

¹² “Dopis broj 419/1906, Gacko 13. novembra 1906”, ZVR-273-5377/1906, Arhiv GHB biblioteke.

¹³ UM-1-177/1916, Arhiv GHB biblioteke.

Godine 1917. neka djeca su se upisala u osnovnu školu bez upita da li su u vjeronauci postigli potrebno znanje, kako to zakon propisuje. Tako je Kotarsko vakufsko-mearifsko povjerenstvo uputilo Ulema-medžlisu u Sarajevu molbu da se zauzme za ovu vrlo važnu stvar i da vrati u mekteb djecu koja nisu išla u mektebi-ibtidaiju:

“Djeca u osnovnoj školi kod Osmena Zametice imaju nejednako znanje: jedna se bave od elifa, ba, džim, dočim druga djeca nešto u Kur'anu znaju, a treća djeca prilično razumno u Kur'anu. Traži se ujednačavanje programa rada za djecu, nejednak je i materijal u školi. Na ovaj način već ima nekoliko godina kako se postupa u ovdašnjoj osnovnoj školi stoga se moli gornji naslov da ovoj zapreci jedanput bude kraj, kako bi naša djeca mogla bolje uspijevati u vjeronauci.”¹⁴

Ulema-medžlis je odgovorio da se Vakufsko-mearifsko povjerenstvo treba angažirati oko ovog pitanja i da je suviše pozivati se na njih jer je obaveza pohađati mektebi-ibtidaiju prije osnovne škole. Zato se svi trebaju angažirati da se provodi zakon:

“Potrebno je djelovati, živo djelovati na sugrađane da svoju djecu šalju u mektebi ibtidaiju da mogu biti spremni u vjeronauci kada budu morali pohađati osnovnu školu. Naš autonomni zakon o prisilnom pohađanju ibtidaije također je u ruci tog povjerenstva. Pa treba svakog sugrađanina uputiti na shodan način ili ga prisiliti zakonom na slanje djece u mekteb.”¹⁵

Hasan-ef. Tanović

Hasan-ef. je bio drugi mualim u mektebi-ibtidaiji i vjeroučitelj u

Gacku 1906. godine. To smo saznali na osnovu tužbe u kojoj se optužuje da je odbio poučavati dvije djevojčice prvog razreda mekteba: Muliju i Hamidu, zbog toga što njihovi roditelji ne plaćanja članarinu kojom se finansira mualim. Zemaljsko vakufsko povjerenstvo je u ovom slučaju zaštitilo Hasan-ef. jer je bio u vrlo teškom materijalnom stanju.

“Što se tiče mualima Hasan ef. Tanovića to ova komisija misli da u tome kriv ništa nije, pošto ga bijeda, nevolja i vrlo slabo materijalno stanje dovede u plać, te da ni sam ne zna nekada šta radi, kad mora da sa 20 K plate uzdržaje sebe, ženu i još troje nejake djece, a ni Gatačka ehalija mu nikako obećane vazife ne plaća, kamo li seljak jedan koji je 5 sahata od Gacka udaljen da ga nešto pomogne.”¹⁶

Godine 1908. Hasan-ef. Tanović postavljan je za trećeg mualima mektebi-ibtidaije u Gacku, što se da vidjeti iz dokumenta za “potpora u ime putnih troškova”.¹⁷ Kotarsko Vakufsko povjerenstvo u Gacku je opominjalo Hasan-ef. za njegov nemar u službi, ali je imalo puno razumijevanje za njegovu tešku materijalnu situaciju. U žalbi koju su poslali Ulema-medžlisu 1917. stoji: “Zbog njegove 8 čeljadi nisu bili voljni da ga kazne, a i sada mole Ulema Medžlis da što manju kaznu daju istome.”¹⁸ U vezi s tim, Hasan Tanović je dobio ukor od Ulema-medžlisa za *nesavjesan rad u mektebi ibtidaiji*.¹⁹

Hamid-ef. Kurtović

Hamid-ef. bio je imam u Gacku početkom Prvog svjetskog rata. U dopisu kojim se od Medžlisi-uleme u Sarajevu traži dekret za imamskog

zamjenika Hamid-ef. Kurtovića 1914. godine napominje se da on revnosno obavlja svoje dužnosti jer je ovdašnji imam jako oslabio.²⁰

Muharem-ef. Hasanbegović

Hasan Hasanbegović, sin Derviša, obratio se 1907. godine Kotarskoj vakufskoj komisiji u Gacku radi novčane pomoći i podrške za svog sina Muharema, koji ide u Carevu medresu u Sarajevu pošto je vrlo lošeg materijalnog stanja, a želi da mu se sin što bolje u vjerskim naukama podučiti. Muhtar Hamid je posvjedočio loše materijalno stanje Hasana koji ima osmero djece i stara oca o kojem se brine.

“Ovim zasnjeđočavam da je Muharem Hasanbegović sin Hasana Hasanbegovića iz Avtovca od siromašna oca, te se nije u stanju izdržavati u Medresi Carevoj u Sarajevu bez pripomoći sa strane Vakufa. Gore spomenuti Hasan Hasnabegović ima (8) osmoro čeljadi i stara oca, te nije kader o svome trošku sina u medresi izdržavati.”²¹

Na ime podrške i pomoći, reisul-ulema Mehmed Teufik-ef. Azabagić je povjerio Muharemu Hasanbegoviću, učeniku Careve medrese, službu mujezina u H. Isa džamiji u Sarajevu s mjesečnom plaćom od pet kruna počevši od 1. juna 1907. godine.²² Po okončanju školovanja, Muharem-ef. Hasanbegović se 1915. u dokumentima spominje kao imam u Bileći.

Ragib-ef. Hasanbegović

Ragib-ef. je radio kao imam i sibjan-mualim u Gračanici s dekretom Ulema-medžlisa od 1898, te kao vjeroučitelj od 1894. do 1929. godine.

¹⁴ “Pismo Kot. Vak. Mear. Povj. Rijaseti Ilmiji u Sarajevu, broj 102/17, Gacko, 14. VII 1917”, UM-4-1537/1917, Arhiv GHB biblioteke.

¹⁵ UM-4-1537/1917, Sarajevo, 1917. Arhiv GHB biblioteke.

¹⁶ ZVR-271-3936/1906, Odgovor na tužbu Mehmeda Dizdarevića iz Korita, Šeriatski sudac Mujezinović

Mustafa, Gacko, 21. jula 1906, Arhiv GHB biblioteke.

¹⁷ ZVR- 314-15/1908, Arhiv GHB biblioteke.

¹⁸ “Pismo Ko. Vak. Mer. Povjer. u Gacku, broj 33/17, Gacko, 5.7.1917, UM-4-1553/1917”, Arhiv GHB biblioteke.

¹⁹ UM-4:1555/1917, broj 10810, Sarajevo, 18. jula 1917, Arhiv GHB biblioteke.

²⁰ UM-2-66/1915, Arhiv GHB biblioteke.

²¹ “Svjedočanstvo Muhtar Hamid Hasanbegović, Avtovci, 15.4.1907, Kotarski ured Gacko”, ZVR-297-3593/1907, Arhiv GHB biblioteke.

²² ZVR-297-3593/1907, Odluka, Kotarska vakufska komisija u Sarajevu, broj: 611/1907, Sarajevo, 29. maja 1907, Arhiv GHB biblioteke.

Hfz. Alija-ef. Karahasanović

Hfz. Alija-ef. radio je kao prvi mualim mektebi-ibtidaije u Gacku 1921. godine. Zgrada mektebi-ibtidaije je bila u vlasništvu Ahmeta Begića.

Dervo-ef. Badrljanović

Dervo-ef. Badrljanović spominje se kao imam i mualim na području Gacka 1906. godine.

Šaćir-ef. Gaćo

Kotarsko povjerenstvo u Gacku tražilo je 1936. od Ulema-medžlisa da na dužnost imama džamije u Avtovcu postavi Šaćir-ef. Gaću.

Alija-ef. Hasanbegović

Alija-ef. bio je imam Kapetanovičke džamije u Avtovcu do 1936. godine.²³

Gatački kadija

U Gacku je 1907. godine kadija bio Mustafa-ef. Mujezinović, što smo saznali na osnovu jedne obavijesti da je njegov brat Kasim primljen u "Gajretov" konvikt i da je dobio njihovu stipendiju. "S ovijem se stavlja na znanje tom slavnom ravnateljstvu da je đak I razreda velike gimnazije u Mostaru Kasim Mujezinović, brat Mustafa ef. Mujezinovića kadije u Gacku, ponovo primljen u konvikt na 9. februara 1907., jer je dobio od 'Gajreta' potpunu stipendiju, tj. 30 K mjesečno."²⁴

Mutevelije u Gacku

Poznato je da je svaki vakuf imao svog muteveliju koji se brinuo o dotičnom vakufu. Tako se u Gacku spominju mutevelije Ajni-hanume vakufa, Cernica-vakufa i vakufa

Avtovac. Prema zapisničkom očitovanju Jašarage Zvizdića, mutevelije Ajni-hanume vakufa u Gacku od 26. jula 1907. broj 407, vidi se da su mutevelije polagale neku vrstu zakletve.

"Ja Jašaraga Zvizdić, mutevelija očitujem ovim da sam potpuno pročitao okružnicu Zemaljskog vakufskog ravnateljstva u Sarajevu od 16. juna 1907. broj 4443/05 i istu tačno razumio te sadržaja iste primio usljed toga se obavezujem da ću se propisa te okružnice strogo i tačno držati."²⁵

Alija Tatarević bio je mutevelija vakufa Cernica 1907. godine, a Hasan Hasanbegović iste godine mutevelija vakufa Avtovac.²⁶

Islamske vjerske prilike u Gacku nakon Drugog svjetskog rata

Ulema-medžlis u Sarajevu je, prema zahtjevu Zemaljske komisije za vjerska pitanja, poslao izvještaj o stanju imamata, džamija, mekteba, medresa i tekija nakon Drugog svjetskog rata. Ukupan broj džamija je 1.195, mekteba 1.596 i medresa 16. Uništen je 91 džemat i 16 tekija.

U navedenom izvještaju spominje se i stanje džamija, mekteba i imamata u Gacku.

"Spisak o broju džemata kao osnovnih administrativno pravnih jedinica na području Ulema medžlisa. U svakom džematu uspostavljen je po jedan ured Imamat džemata koji je vodio muslimanske matice rođenih, vjenčanih i umrlih muslimana sa domovnicom toga džemata po propisima uredbe Pravilnika biv. Ministarstva pravde u Beogradu. Te matice

vodio je džematski imam koji je bio naročito ovlašten po ovome Ulema medžlisu."

U Gacku su se kao imamati vodili: Gacko, Kula Fazlagić i Mjedenik-Borač. Prema navedenom izvještaju stanje džamija i mekteba je bilo sljedeće:

1. Gacko – 2 džamije i 6 mekteba,
2. Kula Fazlagića – 2 džamije i 5 mekteba i
3. Mjedenik-Borač – 2 džamije i 3 mekteba.

U Kuli Fazlagića i Mjedenik-Borač su tokom rata bili uništeni imamati.²⁷

U izvještaju Ulema-medžlisa od 1947. godine navodi se da je u Gacku džematski imam Delalić (Osmana) Uzejr, rođen 1893. godine.²⁸

Slučaj mektepske zgrade Kule Fazlagića

Narodna vlast je poslije oslobođenja nacionalizirala ili oduzela gotovo sve mektebe. Tako je sigurno bilo i u Gacku – Kuli Fazlagića. Vjerovatno su oduzeti svi mektebi, njih pet u Kuli Fazlagića, pa su se Bošnjaci žalili i molili da im se vrati, odnosno ostavi bar jedan mekteb za njihovu djecu. Bošnjaci su se žalili Ulema-medžlisu u Sarajevu i od njih tražili da urgiraju preko Komisije za vjerska pitanja u vezi njihovog mekteba. Tim povodom Ulema-medžlis u Sarajevu je 1947. godine uputio molbu Predsjedništvu Vlade NR BiH, Zemaljskoj komisiji za vjerska pitanja u Sarajevu, vezano za mektebsku zgradu u Kuli Fazlagića.²⁹ Odgovor Zemaljske komisije

²³ ZVR-303-4610/1907, Arhiv GHB biblioteke.

²⁴ "Obavijest Slavnom vakufskom ravnateljstvu u Sarajevu, Gimnazijski konvikt u Mostaru, 10. II 1907, A. H. Bulić", ZVR-271-3936/1906, Arhiv GHB biblioteke.

²⁵ ZVR-303-4609/1907, Arhiv GHB biblioteke.

²⁶ ZVR-303-4610/1907, Arhiv GHB biblioteke.

²⁷ "Ulema medžlis Sarajevo, broj 1186/46, Izvještaj, Zemaljska komisija za vjerska pitanja, Sarajevo, 22. V 1946", Arhiv BiH.

²⁸ Mada se ne odnosi na Gacko, nek ostane zabilježeno, da se u Izvještaju navode ubijeni imami u Foči:

1. Alihodžić (Omera) Mustafa, mualim Foča
2. Njuhović (Abdulaziza) Ahmed, imam i mualim Foča

3. Hanjalić (Omera) Abdulah, imam i mualim Foča i

4. Obarčanin (Adema) Salih, mualim Goražde.

"Ulema medžlis Sarajevo, Izvještaj, br. 86/47, Sarajevo, 23. januar 1947", Arhiv BiH.

²⁹ "Ulema medžlis Sarajevo, broj 3430/46, Molba Ulema Medžlisa Zemaljskoj komisiji za vjerska pitanja, Sarajevo, 31.X 1946", Arhiv BiH.

za vjerska pitanja u Sarajevu u vezi s mektepskom zgradom stigao je Ulema-medžlisu 17. jula 1947. godine.

“U vezi vašeg akta br. 3430/46 od 9.02.1947. godine izvještava te se da je ova Komisija urgirala kod S.N.O. Gacko po pitanju mektebske prostorije Fazlagića Kule, te čim od iste stigne odgovor o istom ćete se obavijestiti.”³⁰

U aktu koji je poslala Komisije Sreskom narodnom odboru traži se informacija o tome šta su uradili po navedenom pitanju.

“U vezi akta ove Komisije po pitanju mektebske zgrade u Fazlagića Kuli od 12. XI 1946. godine br. 130/46 ova Komisija nije dobila nikakav odgovor po toj stvari. Kako Ulema medžlis u Sarajevu već dva puta urgira kod

ove Komisije i traži gornji odgovor, pozivate se da obavijestite Komisiju po gornjem aktu kako bi se mogao poslati odgovor Ulema Medžlisu.”³¹ U dostupnoj građi odgovor Ulema medžlisa nismo pronašli.

Zaključak

U radu smo, prvenstveno na osnovu građe iz Arhiva Gazi Husrevbegove medrese ukratko predstavili vjersko stanje Bošnjaka muslimana na području Gacka. Ukazali smo na imame, mualime, vjeroučitelje i mutevelije koji su do polovine 20. stoljeća vodili brigu o islamu u ovim krajevima. Njihovo stanje nakon Prvog i Drugog svjetskog rata na području Gacka bilo je jako teško. Mnogi Bošnjaci su ubijeni, protjerani

i obespravljeni. Brojni veliki vakufi koji su omogućavali normalan i dostojanstven život imamima, vjeroučiteljima, mutevelijama, devastirani su i potpuno oduzeti. Nikada se poslije toga nisu potpuno oporavili i uzdigli. Iako su živjeli skromnim životom imami, mualimi i vjeroučitelji su se trudili da se plamen vjere na ovom području ne ugasi i da na mlađe generacije prenesu barem osnovna znanja o islamu.

³⁰ “Zemaljska komisija za vjerska pitanja, Odgovor Ulema medžlisu Sarajevu, broj 30/47, Sarajevo, 17. juli 1947”, Arhiv BiH.

³¹ “Zemaljska komisija za vjerska pitanja, Upit Sreskom Narodnom Odboru Gacko, br. 51/47, Sarajevo, 17. juli 1947”, Arhiv BiH

الموجز

حياة البشائقة الدينية في قضاء غاتسكو
حتى منتصف القرن العشرين

فريد داوتوفيتش

يتناول البحث حياة البشائقة الدينية في قضاء غاتسكو، ويتطرق للمشاكل والصعوبات التي كانوا يواجهونها خلال الحربين العالميتين الأولى والثانية. وكان من أكبر تلك المشاكل تهجير المسلمين البشائقة من ديارهم، ونهب وحرقت المساجد والكتاتيب وممتلكات الأوقاف. كانت الحياة الدينية على وشك الانهيار بسبب تدمير جميع الأوقاف أو نهبها أو اغتصابها، مما أدى إلى إضعاف المسلمين البشائقة وإفقارهم، وكان عددهم نحو سبعة آلاف. لقد استعرضنا في هذا البحث المساجد والأئمة ومعلمي الدين والقضاة وناظري الأوقاف، كما تحدثنا عن المساعي لإحياء الوقف الكبير الذي أوقفه محمد آغا زفيديتش، بغية تحسين ظروف حياة البشائقة الدينية.

الكلمات المفتاحية: قضاء غاتسكو، الأوقاف، المساجد، الكتاتيب، الأئمة، معلمو الدين، ناظرو الأوقاف.

Abstract

THE RELIGIOUS LIFE OF BOSNIACS
IN THE GACKO COUNTY
UP TO THE MID-20TH CENTURY

Ferid Dautović

This paper explores the religious life of Bosniacs in the Gacko County, focusing on the challenges and hardships they faced during the First World War and Second World War. One of the most significant issues was the forced expulsion of Bosniac Muslims from their homes, accompanied by the looting and burning of mosques, *mektebs* (religious schools), and *waqf* (endowment) properties. Religious life was pushed to the brink of extinction, as nearly all *waqfs* were destroyed, devastated, or confiscated, leaving the local Bosniac Muslim population – approximately seven thousand people – impoverished. The study presents an overview of the mosques, imams, religious instructors, the local *qad* (judges), and *waqf* caretakers (*mutevelis*), as well as efforts to revive the major *waqf* of Mehmed-aga Zvizdić, which aimed to restore, at least in part, the religious life of the Bosniac community.

Keywords: Gacko County, *waqfs*, mosques, *mektebs*, imams, religious instructors, *mutevelis*